

OMILII ROSTITE DE SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA ÎN TIMPUL PĂSTORIEI

Pr. dr. Roger CORESCIUC

Parohia „Acoperământul Maicii Domnului” – Toulouse (Franța)

Activitatea omiletică a Sfântului Grigorie Palama în timpul celor câțiva ani de păstorie în scaunul de arhiepiscop al Tesalonicului a fost destul de importantă. De aceea, este necesară mai întâi o delimitare a epistolelor, după timpul când au fost ele rostite, pentru înțelegerea mai precisă a contextului teologic, politic și social al acestei perioade de păstorie a ierarhului isihast.

Informații precise despre unele omilii rostite în perioada în care a fost în Tesalonic ne sunt oferite de mai multe surse.

a) Omilia care apare în cele mai multe ediții, prima, a fost rostită imediat după preluarea tronului episcopal, probabil la începutul anului 1351. Îndată ce a fost ales mitropolit al Tesalonicului, în mai 1347, Sfântul Grigorie Palama nu a putut să își ia în primire scaunul episcopal. În 1347¹ și apoi în 1348, i-a fost refuzată intrarea

---

¹ Nicolae Cabasila l-a însoțit pe Sfântul Grigorie Palama în această primă încercare eșuată de intrare în Tesalonic. Îl însoțește, de asemenea, și la Athos, după ce Sfântul Grigorie nu poate intra în orașul episcopal (probabil Sfântul Grigorie Palama pleacă la Athos imediat după prima încercare nereușită, cam în luna septembrie a anului 1347).

² Prezint în traducere din limba franceză informațiile oferite de părintele Jean Meyendorff referitoare la relațiile dintre Sfântul Grigorie Palama și zeloți: „După alegerea sa ca mitropolit al Tesalonicului, Grigorie Palama a fost împiedicat să-și ia în primire scaunul de către guvernul zeloților, care refuza să recunoască urcarea pe tron a lui Ioan Cantacuzino. Pe de altă parte, unii tesaloniceni erau partizani ai lui Achindin, chiar dacă, după Filotei, acesta nu a fost decât un pretext ca să-și ascundă opoziția politică față de Cantacuzino. Revolta zeloților a izbucnit la Tesalonic, în vara anului 1342; a fost manifestarea cea mai spectaculoasă a nemulțumirii generale din secolul al XIV-lea a claselor sociale sărace ale imperiului, contra

în orașul episcopal din cauza opoziției zeloților². În 1348 se pare că zeloții erau totuși pregătiți să-l primească, cu condiția ca Sfântul Grigorie Palama să renunțe la fidelitatea față de împăratul Cantacuzino. Arhiepiscopul refuză, preferând să întârzie intrarea în Tesalonic. I se

---

marii aristocrații pe care se sprijineau Andronic III și Cantacuzino, în tentativele lor de a stabili o autoritate centrală suficient de puternică pentru a face față situației catastrofale în care se afla statul. Zeloții reprezentau forța politică diametral opusă acestui centralism, în măsura în care combăteau pe cei «puternici», deținători ai puterii imperiale, și apărau interesele locale ale Tesalonicului, în locul intereselor imperiului. Guvernul condus de Alexis Apocaucos s-a sprijinit uneori, în lupta contra lui Cantacuzino, pe clasele medii și sărace, în special pe zeloți, deși alianța cu zeloții nu a fost lipsită de dificultăți; interesele și doctrina socială a zeloților făceau ca aceștia să refuze orice supunere directă guvernului central. Pe plan religios, republica zeloților tesaloniceni nu era, la origine, defavorabilă palamismului. În momentul în care a izbucnit revolta, patriarhul a numit pentru scaunul de arhiepiscop al Tesalonicului pe Macarie, monah athonit, fost egumen la Lavra, prieten al isihăștilor, în opoziție față de Cantacuzino. De-abia la sfârșitul anului 1345, după o nouă și violentă reacție a zeloților contra nobililor care au încercat să deschidă lui Cantacuzino porțile orașului, Caleca îl trimite la Tesalonic pe Iachint, cu misiunea de a curăța orașul de «boala palamită»: înseamnă deci că palamismul era destul de răspândit. Nici un document nu atestă faptul că zeloții au agresat călugări, cu atât mai puțin pe isihăști, care combăteau consecințele dezastruoase din punct de vedere spiritual ale îmbogățirii considerabile a marilor mănăstiri de chinovie, în secolul al XIII și al XIV-lea. Dimpotrivă, Filotei povestește că unii zeloți au căutat sprijinul compatriotului lor, Sava Vatopedinul, care, chiar dacă nu era foarte favorabil teologiei palamite, era unul dintre conducătorii duhovnicești ai monahismului athonit. Deși era foarte favorabil lui Cantacuzino, totuși Sava nu le-a acceptat avansurile. Pe plan social, isihăștii erau sensibili la situația mizeră a claselor sociale sărace. Într-o descriere interesantă a situației imperiului din anul 1347, în care subliniază sărăcia generală, Filotei povestește cum Isidor, devenit patriarh, face tot ce-i stă în putere pentru a-i ajuta pe cei săraci și intervine pe lângă patriarh în favoarea lor. Iar dacă, pe de altă parte e să dăm crezare testamentului lui Isidor, el însuși era departe de a fi un om bogat. Nu putem afirma deci că isihăștii susțineau interesele celor puternici. Ceea ce îi opunea pe zeloți noului lor arhiepiscop era fidelitatea acestuia față de Cantacuzino. Cum am văzut, această fidelitate era, înainte de toate, bazată pe convingerea că noul împărat era singurul capabil să salveze unitatea imperiului, amenințată de forțe centrifuge din ce în ce mai periculoase. Această fidelitate nu avea să-l împiedice deloc pe Palama să atace în cuvântările sale nedreptățile sociale de care suferea societatea bizantină. Apărând teocrația medievală în persoana lui Cantacuzino, Palama voia, de fapt, să păstreze prin ea un sprijin tradițional pentru Ortodoxie. Imperiul nu era pentru el un scop în sine; vom vedea, de altfel, că va fi mult mai bine pregătit decât mulți dintre contemporanii săi să accepte ruina definitivă sub loviturile turcilor”. Jean Meyendorff, *Introduction à l'étude de Saint Gregoire Palamas*, în col. „Patristica Sorbonensia”, 3, Ed. Seuil, Paris, 1959, pp. 135-136.

încredințează o misiune în Insula Lemnos. Părintele Jean Meyendorff precizează că Sfântul Grigorie Palama era responsabil ca „prin predicile sale să potolească obiceiurile barbare ale locuitorilor insulei”³. La sfârșitul anului 1350 sau poate la începutul anului 1351, când Cantacuzino preia Tesalonicul, Sfântul Grigorie poate intra în cetate: „Ceremonialul tradițional de întronizare a constat dintr-o rugăciune în fața porților orașului, făcută de noul episcop. Grigorie a dat acestei rugăciuni un caracter penitențial: «Am încetat să ne mai cunoaștem unii pe alții și am revenit la starea de dinainte, când încă nu eram aduși de Tine la Dumnezeu Cel Unul, la credința cea una, la unicul botez și la Împărtașania cea una»; Îi cere lui Dumnezeu să dea pacea și înțelegerea celor ce locuiesc în oraș. Trei zile după intrarea sa, pe care Filotei o descrie ca triumfală, a pronunțat o cuvântare pe aceeași temă, a păcii, în care a condamnat excesul zeloților care au dat Tesalonicului «aparența unui oraș căzut în mâinile dușmanilor». În același timp însă, își pune în gardă credincioșii, atenționându-i că trebuie să fie împotriva oricărei politici de răzbunare și de reacție: «Nu vă mai gândiți să faceți rău și să răsplătiți răul cu rău». Palama va condamna adesea în predicile sale injustițiile sociale, care au stat la originea revoltei zeloților (se pare că mai mulți dintre ei, dacă e să-l credem pe Filotei, au devenit prieteni apropiați ai lui Palama)”⁴.

O lectură atentă a omiliei scoate în evidență caracterul profund optimist al acesteia. Chiar dacă are accente moraliste, ea nu conține nici un fel de aluzii revanșarde: „Dar nu fiți mârniți și supărați auzind acestea, căci nu ca să vă fac muștrări le spun în fața voastră, ci ca să recunoașteți boala; acum, când sunteți înțelepțiți și vă țineți departe de ea, veți căuta pricina ei, de pe urma căreia ați căzut în ea, și veți dori leacul, și degrabă îl veți căpăta și îl veți păzi, căci Dumnezeu este Cel ce dă și leacul, întărindu-vă pe voi cu acesta [...]. Ascultați-mă pe mine, fraților, care vin la voi și care vă binevestesc pacea înainte de toate și pentru toți, după porunca Domnului; și fiți lucrători ai păcii împreună cu mine, iubindu-vă unii pe alții, chiar dacă unul are vreo plângere împotriva cuiva, așa precum și Hristos ne-a iubit pe noi, astfel încât să fiți voi fii ai păcii”⁵.

---

³ *Ibidem*, p. 136.

⁴ *Ibidem*, p. 137.

⁵ Sfântul Grigorie Palama, *Omilii*, vol. 1, „Omilia întâi”, p. 6, traducere de Dr. Constantin Daniel, Editura Anastasia, 2004.

Sfântul Grigorie era conștient că situația din Tesalonic nu era nici-decum una ușoară. Timp de mai mulți ani s-au înregistrat victime omenești, iar orașul s-a aflat sub teroarea continuă a unor anarhiști. Atmosfera nu avea cum să fie una propice bunei înțelegeri, nici măcar între locuitorii obișnuiți. Probabil că acțiunile zeloților au atins multe dintre familiile celor care asistau acum la intrarea episcopului în cetate. Chiar dacă, în principiu, tot ceea ce au întreprins zeloții a avut un caracter social, marcat de dorința de a diminua contrastul puternic dintre luxul aristocrației și pauperitatea majorității populației, inconsecvența acestora în atitudinea lor ofensivă nu a făcut decât să înrăutățească starea generală a păturilor sociale defavorizate. În acest context trebuie înțelese multe dintre afirmațiile încurajatoare prezente în această omilie: „Iar dacă, fără de pacea cu toți, nimeni nu va vedea pe Dumnezeu, atunci cel care nu are pace nici măcar cu compatrioții săi, cum va vedea oare pe Dumnezeu în veacul ce va să vină? Cum să nu audă el atunci cuvântul acela: «Să nu mai fie pe pământ cei fără de lege și să nu mai vadă slava Celui Preaînalt»? (Isaia 26, 10). Fie ca nimeni dintre noi să nu audă glasul acesta rău prevestitor, ci, împăcați și strânși laolaltă, prin pace, dragoste și bună înțelegere, să avem în mijlocul nostru pe Însuși Domnul Iisus Hristos”⁶.

Având în vedere contextul în care a fost rostită, omilia aceasta nu face parte din seria celorlalte, care au fost redactate urmând succesiunea sărbătorilor fixe sau schimbătoare din timpul unui an liturgic. În multe dintre omiliile palamite, aceasta este așezată prima, probabil din considerente de ordin practic. P. Hristou, editorul omiliilor palamite în ediție critică, face unele precizări în acest sens, în chiar introducerea omiliilor: „*Omilia întâi*, rostită la așezarea lui Grigorie în scaunul său, pentru a doua oară, arată că se găsește în afara anului liturgic și a fost așezată în capul seriei ca un fel de introducere. După mărturiile existente, a fost înscăunat în Tesalonic, după toamna anului 1350, când, în cele din urmă, Ioan Cantacuzino a suprimat rezistența zeloților. Este posibil să fi revenit din Lemnos, în decembrie 1350 sau în ianuarie 1351. Dacă luăm în considerare faptul că a doua variantă (ianuarie 1351) este cea mai probabilă, atunci *Omilia întâi* a fost rostită între Duminica lui Zahheu și cea a Vameșului și a Fariseului. Consider că și aceasta face parte

---

⁶ *Ibidem*, p. 6.

din ciclul omiliilor corespunzătoare duminicilor și sărbătorilor anului liturgic⁷. Există un indiciu care pare să confirme această ipoteză: „Oare cu cât este mai rea această boală decât boala acelor slăbănogi arătați în Evanghelie?”⁸. Nu știm de ce se referă Sfântul Grigorie în acest context la pericopele evanghelice care relatează vindecările slăbănogilor. Presupun însă că face referire la o pericopă evanghelică care tocmai s-a citit.

Părintele Meyendorff arată că „această omilie se regăsește în fruntea tuturor omiliilor manuscrise complete”⁹. Precizez că ediția în limba română a omis introducerea în titlu a precizării existente în celelalte ediții: „Rostită în Tesalonic, la trei zile după intrare”. Precizarea este prezentă în ediția lui P. Hristou: *Ρηφεῖσα μετὰ τρίτην ἡμέραν τῆς πρὸς Θεσσαλονίκην ἐπιδημίας*.

Pentru toate celelalte omilii există doar câteva date de identificare a perioadei sau a anului în care au fost rostite. Toate omiliile precizează duminica sau sărbătoarea la care au fost rostite. Dintr-o simplă lectură a omiliilor nu este posibilă stabilirea cu exactitate a anului sau circumstanțele sociale sau politice în care au fost rostite. Precizările în acest sens sunt preluate din introducerile edițiilor în limba greacă și limba engleză¹⁰.

b) *Omilia a 2-a* a fost rostită în Duminica Vameșului și a Fari-seului. Nu avem date concrete pentru a putea identifica anul în care a fost rostită. De asemenea, *Omiliile a 3-a, a 4-a și a 5-a* ne oferă informații doar despre zilele în care au fost rostite, fără să indice anul. *Omilia a 3-a* poartă titlul: „La Parabola evanghelică a fiului risipitor”. *Omilia a 4-a* a fost pregătită pentru Duminica înfricoșătoarei Judecăți. Nu știm dacă *Omilia a 3-a* a fost rostită în același an cu *Omilia a 4-a*. Un mic fragment din *Omilia a 4-a* pare a susține această ipoteză, însă informațiile pe care le conține sunt insuficiente

⁷ Γρηγοριος ο Παλαμας, vol. 9, 10 și 11, în col. „Ελληνες Πατερειας της Εκκλησίας” (ΕΠΕ); introducere, traducere, note și comentarii de Panaghiotou K. Hristou, Ed. Πατερικαι Εκδοσεις „Γρηγοριος Ο Παλαμας”, Tesalonic, 1985, vol. 1, p. 11.

⁸ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia întâi”, p. 6.

⁹ Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 392.

¹⁰ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, *passim*, și Saint Gregory Palamas, *The Homilies*, edited and translated from the original Greek, with an introduction and notes by Christopher Veniamin, Mount Thabor Publishing, USA, 2009, p. 539 și *passim*.

pentru a constitui un argument veritabil: „În duminica trecută, Biserica a făcut pomenire despre neasemuita iubire de oameni pe care Dumnezeu ne-o arată nouă, prin Pilda risipitorului, care a fost mântuit. În duminica de astăzi, Biserica ne învață despre înfricoșătoarea Judecată viitoare a lui Dumnezeu”¹¹. O lectură atentă a *Omiliei a 3-a* scoate, într-adevăr, în evidență faptul că Sfântul Grigorie Palama a insistat mult în această omilie pe importanța iubirii lui Dumnezeu, datorită căreia fiul risipitor este mântuit, și de care amintește și în *Omilia a 4-a*, lăsând să se înțeleagă că nu trecuse mult timp de la prezentarea acestor idei. Aceste considerente nu constituie însă o bază solidă pentru avansarea ipotezei că au fost rostite în același an.

P. Hristou susține că *Omilia a 6-a* a fost rostită în miercuria primei săptămâni a Postului Mare. Ipoteza este întărită de o precizare pe care Sfântul Grigorie Palama o face în *Omilia a 6-a*: „În ultimele două săptămâni, lăcomia și, mai cu seamă, necumpătarea au pus stăpânire pe cetate și îndată s-au pricinuit tulburări, și strigăte, și încăierări, tumulturi, și cântece desfrânate, și dăntuiri satanice, și râsete nerușinate. *Dar în săptămâna aceasta de acum postul a început* (s.n.) și pe toate le-a schimbat în fapte mai vrednice de respect”¹². Având în vedere că primele două zile ale primei săptămâni din Postul Mare sunt aliturgice, cel mai probabil că aceste două omilii, a 6-a și a 7-a, au fost rostite miercuri. Opțiunea lui P. Hristou rămâne însă la stadiul de ipoteză.

Nu se poate stabili cu exactitate anul în care au fost rostite. Se știe însă că *Omilia a 7-a* a fost rostită în aceeași zi în care a fost rostită și *Omilia a 6-a*, în miercuria din prima săptămâna a Postului Mare, seara, probabil la slujba Canonului Mare. Faptul că au fost rostite în aceeași zi este indicat de un fragment din *Omilia a 7-a*: „Desfătător este să privești și să grăiești despre Biserica cea strâns unită după voința lui Dumnezeu, izbăvită de tulburări și luminată, în chip tainic, de lumina cea dumnezeiască, desfăcându-și aripile către strălucirea de dincolo și întinzându-și în sus mâinile, ochii, simțirea, precum și întreaga ei cugetare. După ce harul Duhului Sfânt mi-a hărăzit *astăzi* (s.n.) această vedere plăcută și a îngăduit ca voi toți să petreceți împreună noaptea și ziua în templul lui Dumnezeu, nelipsindu-vă

¹¹ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia a 4-a”, p. 47.

¹² Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia a 6-a”, p. 90.

vouă râvna venirii voastre la El, haideți acum să ajutăm, dând putere pomului tainic, răsădit la cumpăna apelor Duhului Sfânt, și ca și voi, prin rugăciunile voastre de dimineață, tot așa și noi, în măsura în care ne îngăduie timpul, să adăugăm învățaturii de dimineață pe cea de seară (s.n.), arătând mai lămurit iscusințele prin care vrăjmașul mântuirii noastre face ca nu numai postul, dar și rugăciunea noastră să rămână în tot chipul fără folos”¹³.

P. Hristou ne oferă unele informații despre *Omilia a 8-a*¹⁴. Conform opiniei sale, această omilie a fost rostită în Duminica Ortodoxiei. Traducerea în limba română a titlului acestei omilii nu cuprinde și precizarea din celelalte ediții: „Despre credință. Care cuprinde și o expunere a credinței”. Personal, avansez ipoteza că a fost rostită probabil în 1342, când deja Sfântul Grigorie începuse să fie persecutat. Din 1341, după moartea împăratului Andronic al III-lea, situația Sfântului Grigorie Palama începuse să fie una nu foarte liniștită¹⁵. Deja în iarna dintre anii 1341-1342, se afla retras la Mănăstirea

¹³ *Ibidem*, „Omilia a 7-a”, p. 95.

¹⁴ Πρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 9, p. 19.

¹⁵ Părintele Jean Meyendorff ne oferă informații importante în acest sens: „Grigorie Palama, care se găsea la Constantinopol când au avut loc aceste evenimente, nu a rămas insensibil. În timpul loviturii de stat, a luat poziție în mod deschis contra patriarhului. Relațiile sale familiale, autoritatea sa spirituală, triumful recent contra lui Varlaam îi ofereau un acces facil la mai marii oameni politici ai imperiului. A devenit astfel, înaintea acestora, avocatul lui Cantacuzino, «pe nedrept calomniat», și a atras atenția asupra consecințelor catastrofale ale unui război civil pe care lovitura de stat l-ar fi provocat cu siguranță. În octombrie 1341, Caleca l-a chemat și i-a prezentat personal proiectul său de lovitură de stat, vrând sprijinul său. Palama a susținut ideea păcii între cele două partide: înaltul prelat s-a enervat atât de rău contra lui Palama, încât Marele Duce Alexie Apocaucos a trebuit să intervină pentru a-l proteja pe Palama și pentru a da mărturie de bunele intenții ale doctorului isihast. Scopul principal al lui Palama era să păstreze *status quo*-ul întreținut penibil după moartea lui Andronic III: în toate scrierile sale din această perioadă se proclamă întotdeauna apărător al păcii și al înțelegerii între cele două clase politice care destrămau imperiul: «Ce ar trebui să facem când începe discordia?, le scrie monahilor de la Athos. Să întărâtăm pe cei ai noștri unii contra altora sau să-i facem să înțeleagă că sunt membre ale unui singur trup și că nu ar trebui să-i trateze pe cei ai lor ca pe niște străini...? Astfel, am fost aleși să fim mesageri ai păcii». Ceea ce l-a împins pe Palama să intervină în politică a fost în primul rând sentimentul, perfect justificat, că luptele interne erau principala cauză a decadentei bizantine; luându-i apărarea lui Cantacuzino, avea pe de altă parte conștiința unui fapt pe care cei mai buni istorici îl recunosc astăzi: Marele Domestic era singurul om capabil

„Sfântul Mihail” din Sostene, pe malul Bosforului, în apropierea capitalei, pentru a evita complicațiile politice. Există informații concrete despre faptul că din februarie și până pe 24 martie 1342 Sfântul Grigorie era încă în această mănăstire¹⁶. Ipoteza că această omilie

---

să continue opera de renaștere a imperiului, pe care Andronic III o începuse împreună cu el. De asemenea, unele motive religioase au determinat, pe de altă parte, acțiunea lui Grigorie și a ucenicilor săi, în măsura în care aveau – pe bună dreptate – mai multă încredere în ortodoxia lui Cantacuzino decât în cea a altor oameni politici bizantini. Palama nu pare, de altfel, să facă o alegere definitivă între cele două partide. Va manifesta întotdeauna în scrierile sale respectul neștirbit, nu numai față de împărăteasa Ana de Savoia, dar și față de Marele Duce Alexie Apocaucos, dușmanul principal al lui Cantacuzino. În timpul discuțiilor furtunoase cu patriarhul, Alexie, cum am văzut, a luat apărarea lui Palama și l-a protejat contra furiei lui Caleca. În scrierile din perioada Războiului Civil, Palama menționează de mai multe ori numele lui Apocaucos, dar niciodată de o manieră defavorabilă. Doctorul isihast va nega, de asemenea, acuzațiile că ar avea relații secrete cu Cantacuzino”. Jean Meyendorff, *op. cit.*, pp. 96-98.

¹⁶ „În martie 1342, un trimis al patriarhului l-a căutat pe Palama la mănăstire și i-a propus un târg: dacă acceptă să revină la Constantinopol pentru a susține partida anticantacuzinistă, Achindin va fi din nou pus în afara legii. Grigorie nu era omul care să se lase impresionat de un astfel de șantaj. A răspuns că nu are de gând să-și modifice atitudinea politică și că această atitudine era conformă adevăratelor interese ale poporului și ale împăratului; în ceea ce îl privește pe Achindin, condamnat de sinod, patriarhul nu avea decât să împlinească ceea ce îi revenea în sarcină; iar în ceea ce-l privește pe el, va reveni la Constantinopol, dar doar la sfârșitul Postului Mare. De fapt, revine în Constantinopol de Florii, pe 24 martie. Aflase între timp că o delegație de călugări athoniți, în frunte cu Isaac, era în drum spre capitală, pentru a negocia pacea la curtea Anei de Savoia. Le iese deci în întâmpinare, îi primește când aceștia ajung, pe 26 martie, și îi conduce în oraș, unde îi găzduiește în apartamentele sale, fără ca totuși să-i însoțească la palat. Delegația athonită a venit în capitală la cererea expresă a lui Cantacuzino, și întărea poziția lui Palama. Protosul era însoțit de stareți (amintim în special pe Macarie al Lavrei și Lazăr de la Filoteu), precum și de mai mulți aghiorți cunoscuți, printre care Cantacuzino menționează pe Calist, viitorul patriarh ecumenic, și pe Sava de la Vatoped. În Săptămâna Patimilor, în primele zile ale lui aprilie, Palama a mers singur la împărăteasă. Această audiență privată nu a durat mult, pentru că patriarhul și marii demnitari au ținut să asiste la ea. Întâlnirea a avut din nou un caracter pur politic și nu a ajuns la vreun rezultat. Doctorul isihast specifică cu ironie că argumentele principalilor demnitari ai curții «nu-i erau plăcute urechilor». Aceștia îi reproșau, de asemenea, că le critică politica, fără să fie la curent cu toate aspectele. Întâlnirea s-a încheiat totuși în mod diplomatic. Palama a mai rămas încă cinci săptămâni în capitală. După 12 mai, se întoarce la Sostene. Patriarhul căuta de fapt un pretext ca să îndepărteze un adversar cu greutate, iar doctorul isihast a preferat

a fost rostită în 1342 pare să fie sustenabilă într-o anumită măsură, având în vedere că deja la sfârșitul lunii septembrie a aceluiași an Sfântul Grigorie avea să fie arestat. Evident, nu a mai avut cum să predice în niciuna dintre Duminicile Ortodoxiei din anii următori (1343-1347), fiind închis toți acești ani. Omilia este destul de asemănătoare cu *Mărturisirea de credință ortodoxă, expusă de Preasfințitul Mitropolit al Tesalonicului, Grigorie Palama*, redactată între 1343 și 1346¹⁷. P. Hristou afirmă că *Omilia a 8-a* înglobează părți întregi din această mărturisire de credință. Luând în considerare acest aspect, nu este exclusă nici varianta conform căreia această omilie a fost rostită după 1347, când Sfântul Grigorie era episcop. Faptul că include mare parte din mărturisirea de credință redactată între 1343 și 1344 poate valida ambele ipoteze: fie această mărturisire de credință era concepută într-o formă primară în primăvara anului 1342, fiind prezentată în această omilie și urmând să fie dezvoltată sub forma *Mărturisirii de credință* din 1343-1344, fie *Omilia 8-a* este o adaptare omiletică ulterioară a acestei mărturisirii. Eugen Moraru, într-o notă explicativă la traducerea acestei omilii, afirmă că ea a fost rostită în 1351¹⁸.

Omilia a 9-a a fost rostită la Vecernia din Duminica Ortodoxiei. Afirmarea este susținută de toți editorii omiliilor, cu excepția ediției în limba română. Din cuprinsul ei nu reiese dacă a fost rostită în aceeași perioadă cu *Omilia a 8-a*. Vom vedea însă că există indicii că ar fi fost rostite în aceeași zi. O lectură atentă dezvăluie faptul că Sfântul Grigorie Palama insistă mult pe anumite accente care scot în evidență importanța luptei ascetice în drumul către desăvârșire. Putem considera că a fost rostită când Sfântul Grigorie

---

să evite un conflict care ar fi putut deveni violent. Conform practicii isihaste, nu a rămas în mănăstire: locul nu era propice reculegerii și, în plus, se auzeau constant zgomotele produse de corăbiile care traversau Bosforul. A preferat să se retragă pe o colină, nu departe de stâlpul Sfântului Daniil Stâlpnicul.”, Jean Meyendorff, *op. cit.*, pp. 99-101.

¹⁷ Publicată în traducere românească de Diac. Ioan I. Ică jr, în *Grigorie Palama. Tomosuri dogmatice. Viața. Slujba*, vol. „Scrieri I”, studiu introductiv și traducere de Diac. Ioan I. Ică jr, Editura Deisis, Sibiu, 2009, pp. 333-339. Într-o notă explicativă, traducătorul precizează că această mărturisire a fost anexată *Epistolei către monahul Dionisie*. Aceeași precizare este făcută și de P. Hristou.

¹⁸ *Sfântul Grigorie Palama. Despre Credință*, în „Mitropolia Ardealului”, anul 1988, nr. 2, p. 63.

avea o anumită experiență de pastorație, dobândită în eparhia sa, când deja nu mai era cazul să facă referiri la probleme sociale sau politice. Părintele Meyendorff semnaleză faptul că atât *Omilia a 9-a*, cât și *Omilia a 13-a* nu par să fi făcut parte din colecția primară: „Unele manuscrise, dintre care cele mai vechi, nu le cuprind: *Mosquensis Syn. 212*, *Coislin 97*¹⁹, *Sinait. gr. 1604*, *Lavra 1483*. Manuscrisul *Vatoped 134* le adaugă la sfârșit²⁰, în afara șirului omiliilor și după alte opere de spiritualitate ale lui Grigorie. Par însă a fi autentice. O notă din *Sinait. gr. 1851* ne informează că *Omilia a 9-a* a fost rostită în aceeași zi cu *Omilia a 8-a*, în Duminica Ortodoxiei, probabil la Vecernie”²¹.

Despre *Omiliile a 10-a, a 11-a, a 12-a, a 13-a, a 14-a și a 15-a* nu există informații care să permită stabilirea datei când au fost rostite. Din titlul și cuprinsul fiecărei omilii se poate deduce cu ușurință duminica sau sărbătoarea la care au fost rostite, dar nu și anul.

c) *Omilia a 16-a* este considerată un tratat hristologic. Părintele Ioan I. Ică afirmă despre aceasta: „Și *Omilia a 16-a*, și *Omilia a 53-a*, ample discursuri/tratate la iconomia mântuitoare a lui Hristos și la viața deiformă în Sfânta Sfintelor a Fecioarei Maria, sunt independente și nu au de-a face cu genul omiletic”²². Există unele presupuneri referitoare la anul în care această omilie a fost rostită sau redactată. Prezint în traducerea părintelui Ioan I. Ică jr considerațiile părintelui Jean Meyendorff în acest sens: „Apare în manuscrisele vechi întotdeauna separat de *Omiliile*: în *Vaticanus gr. 1711* și *Sinaiticus 1671* vine după *Triade și Cuvântul-tratat la intrarea în Sfânta Sfintelor*; în *Mosquensis Syn. 212*, *Coislin 97* și *Dionis. 192*²³ este adăugat *Decalogului* și dialogului *Teofanes*²⁴. E sigur că data *Cuvântului* e posterioară anului 1341 (sunt menționați Varlaam și Achindin). În măsura în care nu face nici o aluzie la Gregora și, pe

¹⁹ Confirm afirmației părintelui Meyendorff, în urma unei consultări amănunțite a manuscrisului *Coislin 97*.

²⁰ *Omilia 9* din *Vatopedi 134* este de fapt cea pe care o știm astăzi cu numărul 10.

²¹ Jean Meyendorff, *op. cit.*, pp. 390 și 393, nota 72.

²² Diac. Ioan I. Ică jr, *Maica Domnului în teologia secolului XX și în spiritualitatea isibastă a secolului XIV*, Editura Deisis, Sibiu, 2008, p. 203.

²³ Părintele Ică omite să-l menționeze în traducere.

²⁴ Și aceste mențiuni sunt omise.

de altă parte, dascălul isihast nu pare prea preocupat de polemica teologică (cum a fost între 1342 și 1347), pare probabil să fie redactat în 1347-1351. Interesul său teologic este foarte mare, mai ales din punct de vedere antropologic: găsim aici o sinteză magistrală a învățaturii soteriologice a Părinților, cu referiri precise la învățătura păcatului originar, la rolul botezului și la natura eshatologică a mântuirii²⁵. Părintele Meyendorff precizează că această omilie, alături de cea cu numărul 53, a fost adăugată posterior în mai toate manuscrisele *Omiliilor*. De asemenea, ele „poartă titlul de *logoi*, tratat, discurs, și nu cel de omilie; ambele sunt de o lungime neobișnuită. *Omilia a 16-a*, conform titlului ediției de la Ierusalim, pare să fi fost rostită în Sâmbăta cea Mare; de fapt, ea nu conține nici o aluzie directă la Săptămâna Sfântă, iar manuscrisele vechi, care sunt și lecționare pentru călugări, indică doar că *Discursul* era citit în mod obișnuit în Sâmbăta Mare. *Sinait. 1851* precizează că lectura se făcea seara, probabil după terminarea Liturghiei Sfântului Vasile cel Mare, săvârșită seara, și înainte de începutul slujbei de noapte²⁶. Nu exclud nici varianta alcătuirii acestei omilii între anii 1352 și 1359.

d) Partea a 4-a a prezentului studiu va analiza datele istorice referitoare la celelalte omilii.

Nu există elemente ajutătoare pentru datarea *Omiliei a 17-a*. Ediția în limba engleză oferă însă o informație importantă: „Omilia a fost rostită în prima duminică după Paști²⁷”. Acest fapt este susținut de situarea în omiliare între *Omilia a 16-a*, rostită în Sâmbăta Mare, și *Omilia a 18-a*, rostită în Duminica Mironosițelor. Nu cred că această omilie a fost rostită la Liturghia pascală: caracterul destul de științific, precum și intercalările de noțiuni de astronomie și matematică nu erau potrivite unui astfel de moment. P. Hristou precizează că a fost rostită în Duminica lui Toma²⁸.

Omiliile a 18-a și a 19-a nu pot fi datate. De asemenea, nici *Omilia a 20-a* nu poate fi datată, însă din conținutul ei reiese că a fost rostită la Utrenia din Duminica Orbului. Omilia este dedicată

²⁵ Jean Meyendorff, *op. cit.*, pp. 390-391, apud Ioan I. Ică jr, *op. cit.*, vol. 2, p. 70.

²⁶ *Ibidem*, p. 390.

²⁷ Saint Gregory Palamas, *op. cit.*, p. 562.

²⁸ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 9, p. 22.

personalității Mariei Magdalena și se referă la pericopa de la Ioan 20, 11-18 (nu se referă la pericopa citită la Liturghie, care este Ioan 9, 1-38).

Omilia a 21-a a fost rostită la sfârșitul Utreniei, probabil în timpul privegherii de toată noaptea cu ocazia praznicului Înălțării. P. Hristou afirmă: „Omiletul își exprimă bucuria, deoarece dezvoltă pericopa Evangheliei Înălțării, care urmează să fie citită mai târziu. Aceasta înseamnă că omilia a fost rostită înainte de citirea pericopei, adică înainte de Liturghie, așadar în timpul privegherii precedente, foarte probabil la sfârșitul Utreniei”²⁹. Traducerea românească nu oferă indicii care să certifice aceste afirmații: „Pentru aceasta să ne bucurăm prăznuind învierea firii noastre, înălțarea și restaurarea ei, precum și începutul învierii și al înălțării fiecăruia dintre credincioși, punând înainte glasul Evangheliei *citită astăzi* (s.n.)”³⁰. Traducătorul preferă varianta utilizării unui timp trecut. În greacă însă, fraza are verbul la viitor: *ἀναγνωσθησόμενας*. Traducerea fidelă este: „punând înainte glasul Evangheliei care se va citi astăzi”.

Omiliile a 22-a și a 23-a nu oferă indicii care să ajute la datare. Despre *Omilia a 24-a*, P. Hristou ne oferă informații care ne ajută să stabilim anul rostirii: „Trebuie să fie prima Cincizecime în care Sfântul Grigorie Palama a predicat din scaunul său. Dacă acesta a fost instalat în decembrie 1349, atunci omilia a fost rostită la Cincizecimea lui 1350. Dacă însă a fost instalat în decembrie 1350, atunci această omilie a fost mai degrabă rostită în 1352, deoarece la Cincizecimea din 1351 Sfântul Grigorie Palama a fost la Constantinopol”³¹. Este însă foarte puțin probabil că omilia a fost rostită în 1350. A doua încercare nereușită de intrare în Tesalonic a Sfântului Grigorie a avut loc în 1349³². După respingerea sa, este trimis în Insula Lemnos și, de-abia în preajma Paștilor anului 1351, arhiepiscopul intră din nou în Tesalonic. Având în vedere faptul că între 28 mai și 15 august 1351 Sfântul Grigorie a participat la sinodul convocat la Constantinopol, se poate considera că anul 1352 este anul rostirii *Omiliei a 24-a*. Câteva fragmente din omilie ne indică că a

²⁹ *Ibidem*, p. 13.

³⁰ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 21-a”, p. 10.

³¹ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 10, p. 8.

³² A se vedea Diac. Ioan I. Ică jr, *Grigorie Palama...*, vol. 1, pp. 66-67.

fost rostită nu mult după instalarea în Tesalonic. El accentuează rolul și importanța pe care o are episcopul hirotonit canonic, care trebuie să fie un adevărat luminător pentru eparhia pe care o păstorește. Aceste fragmente fac aluzie directă la respingerile repetate la care a fost supus: „Așa cum cineva care aprinde de la o candelă alta, și de la aceea încă una și așa mai departe, la fel și prin punerea mâinilor apostolilor asupra urmașilor lor și de la aceștia la alții și iarăși de la unii la alții, harul dumnezeiesc trece la toate neamurile și-i luminează pe toți cei care cred păstorilor și povățuitorilor duhovnicești. Darul și harul lui Dumnezeu și lumina dumnezeiescului Duh, care vine prin Evanghelie, sunt împărțite în toate vremurile de fiecare dintre arhieriei rânduiți unei cetăți. Cei care însă au căzut de la unele ca acestea, deși li s-a dat darul Duhului Sfânt, se despart de harul lui Dumnezeu, se leapădă de dumnezeiasca învățătură, se taie pe ei înșiși de la Dumnezeu și se dau multor feluri de blestamate lepădări și nenorociri, ceea ce ați cunoscut și voi cu puțin mai înainte din proprie experiență. Însă acum, întorcându-ne la păstorul sufletelor noastre³³, trimis de Dumnezeu, dacă veți crede mie, care vă sfătuiesc spre mântuire, prăznuiți cucernic în fiecare an pomenirea venirii Duhului Sfânt, Care a venit pentru mântuirea noastră”³⁴. Un alt argument că omilia a fost rostită la începutul perioadei de păstorie este o remarcă pe care Sfântul Grigorie o face la sfârșitul cuvântării, care face referire la „barbari”: „Și ca să spun în puține cuvinte, dacă voiți viața, dacă voiți să vedeți zile bune, să fiți izbăviți de vrăjmașii cei potrivnici, văzuți și nevăzuți, de barbarii cei de acum...”³⁵. Putem presupune că este vorba de sârbii lui Ștefan Dușan. Ioan al V-lea i-a refuzat Sfântului Grigorie Palama intrarea în Tesalonic, în toamna anului 1351, din cauza negocierilor pe care le începuse cu sârbii. În 1352, presiunile sârbilor nu încetaseră. Având în vedere

---

³³ Varianta aleasă de traducătorul român nu oferă lămuriri în acest context. Nu se înțelege despre care păstor este vorba și avem impresia că însuși Sfântul Grigorie se referă la un alt păstor al Tesalonicului. Este însă vorba de o greșeală strecurată în traducere. Textul grecesc este clar: Sfântul Grigorie vorbește despre el însuși și nu despre un alt păstor. Confuzia s-a strecurat ca urmare a traducerii adjectivului posesiv la persoana I, în loc de traducerea acestui adjectiv la persoana a II-a: ποιμένα τῶν ὑμετέρων ψυχῶν.

³⁴ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 24-a”, pp. 53-54.

³⁵ *Ibidem*, „Omilia a 24-a”, pp. 57-58.

refuzul de colaborare al Sfântului Grigorie Palama cu țarul sârb, precum și caracterul obscur al alianței dintre Ioan al V-lea și Ștefan Dușan, este posibil ca Sfântul Grigorie să se refere în această omilie la sârbi. De asemenea, putem considera că omilia face referire și la tot mai expansiva prezență a otomanilor în unele teritorii bizantine. Ambele variante au susținere istorică.

Omiliile a 25-a, a 26-a și a 27-a nu pot fi datate. Conținutul *Omiliei a 26-a* arată că a fost rostită „în a treia Duminică după Rusalii, la pericopa de la Matei 6, 22-33 (despre grijile vieții), către mijlocul lui iunie, care coincide cu secerișul în câmpurile din jurul Tesalonicului”³⁶. O aluzie pe care Sfântul Grigorie o face în *Omilia a 27-a* indică faptul că aceste două omilii au fost rostite una după alta, la scurt timp: „Acum îmi este cu puțință să dau ceva de folos și să împlinesc făgăduința pe care v-am făcut-o în predica de mai înainte. Învățându-vă despre secerișul cel înțeleghător și duhovnicesc, v-am spus (în predica trecută, n.n.), și v-am arătat că secerătorii duhovnicești sunt Sfinții Apostoli [...]. Pe acestea le-am discutat mai înainte, fără a le adânci însă, amânând până ce Domnul va fi dat cuvânt și timp ca eu să ofer tâlcuirea lor”³⁷. Sfântul Grigorie Palama își împlinește promisiunea pe care a făcut-o în omilia precedentă: „Însă înfățișarea acestor lucruri, după Evanghelia lui Hristos, se va face altădată, când El Însuși va da timp și cuvânt”³⁸. *Omilia a 27-a* se referă la Parabola semințelor (Mt. 13, 3-30).

Omilia a 28-a nu poate fi datată. Nici despre *Omilia a 29-a* nu deținem informații care să ne ajute la stabilirea anului în care a fost rostită. Sunt însă interesante remarcile din nota de introducere a ediției în limba engleză: „Omilia a fost rostită în a șasea Duminică după Rusalii, în care se citește din Evanghelia după Matei 9, 1-8. Între secolele al VI-lea și al XIV-lea, episodul vindecării paralizicului din Capernaum a fost și tema principală a celei de-a doua Duminici din Postul Mare (se citea Evanghelia de la Marcu 2, 1-12). Începând cu secolul al XV-lea, Duminica a doua din Postul Mare este închinată Sfântului Grigorie, însă pericopa de la Marcu nu își pierde din centralitate”³⁹. În *Omilia a 30-a* există o indicație care

³⁶ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 10, pp.10-11.

³⁷ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 27-a”, pp. 87-87.

³⁸ *Ibidem*, „Omilia a 26-a”, p. 82.

³⁹ Saint Gregory Palamas, *op. cit.*, p. 586.

ne ajută să localizăm când a fost rostită. Nu avem informații despre an, însă știm că a fost rostită înainte de Liturghie, probabil la sfârșitul Utreniei din cadrul privegherii de toată noaptea. Sfântul Grigorie Palama face un rezumat al Evangheliei care va fi citită, spunând la un moment dat că cele pe care le prezintă acum sunt întocmai „precum vom auzi în Evanghelia pe care o vom citi astăzi”. Traducerea în limba română nu respectă timpul frazei din limba greacă. Se folosește un timp trecut: „precum am auzit astăzi din Sfânta Evanghelie a lui Matei”⁴⁰. Verbul este însă la viitor, iar traducerea fidelă ne ajută la stabilirea timpului în care a fost rostită omilia: ἀκουσόμεθα.

Omilia a 31-a se pare că a fost rostită în ultimii ani de viață ai arhiepiscopului, cu ocazia procesiunii care se făcea pe 1 august cu Sfânta Cruce. *Omilia a 33-a* a fost rostită la aceeași procesiune, dar în alt an. P. Hristou ne oferă unele informații în acest sens: „Această omilie a fost și ea rostită la sărbătoarea scoaterii Sfintei Cruci, pe 1 august, dar în alt an, în care Duminica a noua cade înainte de data de 1 august, deoarece între aceste două omilii, la aceeași litanie, este intercalată *Omilia a 32-a*, dedicată Duminicii a noua de după Rusalii”⁴¹. Tot P. Hristou afirmă că este foarte posibil ca aceste două omilii, *a 32-a* și *a 33-a*, să fi fost rostite într-o perioadă dificilă pentru locuitorii Tesalonicului, probabil când orașul se afla expus unor atacuri din exterior. Cred că în această lumină ar trebui citită ultima parte a *Omiliei a 32-a*: „Căci pe cât mi se pare mie, voi nu prea vă osteniți nici să înțelegeți, nici să căutați izbăvirea din ispitele lăuntrice ale sufletului, ci mai cu sârguință vă întristați pentru acele ispite pentru care se cuvine să ne bucurăm, fiindcă de la unele ca acestea ni se va dărui izbăvirea cea veșnică; pe când voi căutați de la mine mai curând această slobozire de ispitele trupești, pe care eu mai curând le disprețuiesc, alegând să sufăr împreună cu voi. Și dacă ne-am întrista pentru păcatele noastre mai mult decât ne-am îngriji de vătămrile ce vin asupra noastră, vom afla nu numai mântuirea sufletului și mântuirea cea veșnică, ci și izbăvirea de ispitele vremelnice. De ce oare a devenit această viață pentru noi chinuitoare și plină de întristare, iubitoare de război și preanenorocită?

⁴⁰ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 30-a”, p. 125.

⁴¹ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 10, pp. 13-14.

Oare nu prin călcarea poruncii ne-au aruncat pe noi acestea în ispita cea neîngăduită, adică în păcat? Dacă, așadar, ne vom curăți înșine de tot păcatul prin pocăință și, de aici, mai cu osârdie, ne vom ruga în ispite și la vreme potrivită, ne vom întoarce la o viață fără durere și fără ocară⁴². Nu avem însă informații legate de această perioadă dificilă pentru Tesalonic. Totuși, Jean Meyendorff ne informează că *Omilia a 32-a* este un fel de „testament al dascălului isihast. A fost rostită în luna august a anului 1359”⁴³. Dacă luăm în calcul și presupunerea lui P. Hristou referitoare la faptul că *Omilia a 32-a* a fost rostită înainte de 1 august, putem considera că această omilie a fost spusă în Duminica a noua după Rusalii, probabil foarte aproape de 1 august, fie cu câteva zile înainte, fie cu câteva zile după. Părintele Meyendorff afirmă că *Omilia a 31-a* a fost rostită în același an cu *Omilia a 32-a*. În acest caz, există o contradicție între el și P. Hristou, care afirmă că *Omilia a 33-a* a fost rostită în același an cu *Omilia a 32-a*. Personal, înclin spre ipoteza propusă de părintele Meyendorff. *Omilia a 31-a* pare a fi rostită în aceeași perioadă cu *Omilia a 32-a*. Nu pot prezenta argumente concrete, dar o lectură atentă a celor două omilii dezvăluie în ambele o anumită atmosferă și un anumit stil pe care nu îl regăsim în *Omilia a 33-a*, care pare să fi fost rostită într-o perioadă în care Sfântul Grigorie nu era atât de atins de boală⁴⁴. Cel puțin în *Omilia a 31-a* întâlnim referiri concrete și destul de dese la boală și moarte în general. Cred că toate aceste considerații legate de boală și de moarte, din *Omilia a 31-a*, sunt făcute de Sfântul Grigorie Palama în contextul propriei boli și a conștiinței că propria trecere la cele veșnice era iminentă.

În *Omiliile a 34-a* și *a 35-a* există unele indicii că ar fi fost rostită în aceeași zi. Prima dintre cele două omilii, deja celebre prin faptul că sunt recunoscute drept sinteze admirabile ale teologiei despre

⁴² Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia a 32-a”, p. 164.

⁴³ Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 393.

⁴⁴ Sfântul Grigorie Palama era într-un elan pastoral, misionar și omiletic extraordinar în momentul rostirii acestei omilii. Putem deduce acest aspect dintr-o afirmație pe care o întâlnim la începutul cuvântării: „Voi alcătui omilia mea nici prea simplu, nici prea dificil, voind mai curând să-i ridic pe cei mai de jos, decât să-i cobor pe cei mai înalți”, Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 33-a”, p. 168.

energiile necreate, a fost rostită în timpul privegherii de toată noaptea, înainte de Liturghie: „Dar ca să nu rețin mai mult atenția voastră, vom păstra spusele evanghelice rămase până la vremea săvârșirii atotsfintei și dumnezeieștii ierurgii”⁴⁵. În *Omilia a 35-a* se precizează că se va continua explicarea unor înțeleșuri din Evanghelie, care se pare că nu au fost aprofundate în omilia precedentă: „Așadar, să ne înălțăm mintea la cuvintele Evangheliei de astăzi, unele deja cercetate, iar pe cele care ne-au rămas să le aducem acum în fața noastră”⁴⁶. Având în vedere că în *Omilia a 34-a* Sfântul Grigorie menționează că își va continua explicațiile în omilia de la Liturghie, putem considera că cele două omilii au fost rostite în aceeași zi, una înainte de Liturghie și cealaltă după citirea Evangheliei. *Omilia a 34-a* se axează pe interpretarea pericopei evanghelice care se citește la Utrenie (Lc. 9, 28-36), iar *Omilia a 35-a* interpretează textul de la Mt. 17, 1-9.

P. Hristou consideră că Sfântul Grigorie Palama, în pasajele din *Omilia a 34-a*, în care vorbește despre eretici, face referiri directe la Nichifor Gregora: „Dar încearcă să tâlcuiască acestea și cei care au ales reaua erezie a vremii, spre vătămarea credincioșilor, spre lepădarea adevăratei cucernicii, folosindu-se de glasul Duhului împotriva Duhului [...]. Gurile celor răi și eretici se umplu de otravă aducătoare de moarte, care se amestecă cu cuvintele vieții, și acestea se fac ucigătoare pentru cei ce le ascultă fără băgare de seamă [...]. Cei care se laudă cu cuvântul cel elinesc și cu înțelepciunea elinilor mai presus de a noastră și care nu ascultă pe de-a-ntregul de bărbații înduhovniciți prin cuvintele Duhului, aceia pe care i-am pomenit mai sus stau împotriva adevărului”⁴⁷. „Vrăjmașii luminii” de care amintește Sfântul Grigorie Palama la începutul *Omiliei a 34-a*⁴⁸ se referă în mod sigur la Varlaam și Achindin, însă atât P. Hristou, cât și Christopher Veniamin, în notele din edițiile în limba greacă și engleză, consideră că Sfântul Grigorie Palama îl vizează în primul rând pe Gregora. În acest caz, putem presupune că aceste două omilii au fost rostite imediat după instalarea Sfântului Grigorie la Tesalonic, probabil în vara anului 1353.

⁴⁵ *Ibidem*, „Omilia a 34-a”, p. 192.

⁴⁶ *Ibidem*, „Omilia a 35-a”, p. 193.

⁴⁷ *Ibidem*, „Omilia a 34-a”, p. 188.

⁴⁸ *Ibidem*, „Omilia a 34-a”, p. 181.

Omiliile a 36-a și a 37-a au fost rostite în aceeași perioadă. Ca și în *Omilia a 24-a*, sunt amintite necazurile pricinuite de „barbari”: „Au venit păgânii, au înconjurat cetatea și ne-au tăiat nouă calea de la proviziile pentru trai de la țărnm, gătindu-ne primejdia cea mai de pe urmă, prin strămtorarea de cele necesare. Însă, arătându-se nouă «cel pe care l-am miluit» și aducând la țărnmul nostru o corabie cu grâne de mii de medimne, zădărnicește asaltul păgânilor și, aprovizionând cu cele necesare și ieftin, le depozitează și pentru viitor ca provizii pentru trai”⁴⁹. P. Hristou precizează: „Sfântul Grigorie Palama face referire la un episod care era proaspăt în mintea ascultătorilor săi: barbarii, venind și asediind cetatea, au tăiat legăturile Tesalonicului cu uscatul, primejduind ca cetatea să fie predată. Dar atunci a apărut la țărnm o corabie plină cu mii de medimne⁵⁰ cu grâne, care a umplut piața de provizii și a zădărnicit planul asediatorilor. Episodul acesta se poate să se fi petrecut cu câteva luni mai devreme, înainte ca sârbii să se retragă de la zidurile Tesalonicului, în urma acordului cu împărăteasa Ana, la începutul anului 1352”⁵¹. Nu știm sigur cine este acest „pe care l-am miluit”, la care face referire Sfântul Grigorie în *Omilia a 36-a*. Părintele Jean Meyendorff are o opinie diferită despre anul rostirii acestei omilii, însă ne oferă indicii despre acest „pe care l-am miluit”: „*Omilia a 36-a* amintește de un asediu la care a fost supusă cetatea Tesalonicului de către «barbari», în urma căruia locuitorii au ajuns la o stare de înfometare. Situația a luat sfârșit după ce o corabie încărcată cu grâu a reușit să ajungă în port. Se pare că Palama vorbește despre evenimentele de la sfârșitul anului 1350, când Ioan Cantacuzino a eliberat Tesalonicul de amenințarea sârbilor, cu ajutorul turcilor”⁵². Având în vedere faptul că Ioan Cantacuzino s-a bucurat mereu de sprijinul Sfântului Grigorie, probabil că el este cel amintit în omilie: „cel pe care l-am miluit”. Cert este însă faptul că și în *Omilia a 37-a* întâlnim pasaje care fac aluzie la episodul situației critice prin care au trecut tesalonicenii: „Dă-ne nouă dezlegare de chinurile care ne stăpânesc. Vezi, Stăpână, că suntem covârșiți de câte și mai câte, de ale noastre proprii și de cele străine,

⁴⁹ *Ibidem*, vol. 3, „Omilia a 36-a”, pp. 16-17.

⁵⁰ Unitate de măsură pentru grâu.

⁵¹ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 10, p.16.

⁵² Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 394.

de cele dinafară și de cele dinlăuntru. Pe toate le-ntoarce spre bine cu puterea ta, pe cei dinlăuntru și de același neam îi împlânzește cu dragoste unii către alții, iar pe cei dinafară, asemenea cu fiarele sălbatice care ne împresoară, după dreptate îi depărtează⁵³. Probabil că *Omiliile a 24-a, a 36-a și a 37-a* au fost rostite în același an. O cercetare mai amănunțită a eventualelor surse istorice va putea însă să aducă precizări mult mai clare.

Omilia a 38-a nu poate fi datată. Conținutul ei arată că a fost rostită la Utrenie, probabil înainte de începerea Liturghiei. Sfântul Grigorie spune la începutul omiliei: „Căci îl auzim încă pe Sfântul Evanghelist Matei binevestind”. P. Hristou presupune că a fost rostită după praznicul Adormirii Maicii Domnului: „Trebuie să fi fost rostită la sfârșitul lunii august, dar înainte de 29 august⁵⁴. *Omilia* este o exegeză a primei Evanghelii eotinale.

Despre *Omilia a 41-a*, P. Hristou ne spune doar că e posibil să fi fost rostită la începutul lui septembrie⁵⁵. Tot P. Hristou presupune că *Omilia a 42-a* a fost rostită în mănăstirea de maici din Tesalonic, care poartă hramul „Nașterea Maicii Domnului”, în seara de 7 septembrie 1351, în timpul privegherii de toată noaptea⁵⁶. Din cuprinsul omiliei reiese faptul că ascultătorii nu au fost numai monahi: „Iar voi, cei căsătoriți, nu vă dedați cu totul lumii acesteia. Bărbați și femei, bătrânii cu cei mai tineri, bogații și săracii, dregătorii și supușii, simplu, tot neamul și toată vârsta, vrednicia, meșteșugul și toată știința, să nu fie nimeni printre voi care să rămână sterp și fără rod⁵⁷. Cristopher Veniamin susține că Sfântul Grigorie a predicat la Baziliconul din Tesalonic, în 1352⁵⁸. Această presupunere este mult mai întemeiată decât cea a lui P. Hristou: în toamna anului 1351 Sfântul Grigorie Palama e nevoit să plece la Athos din cauză că nu e primit de Ioan al V-lea.

Omiliile a 43-a și a 44-a nu pot fi datate. P. Hristou înaintează ipoteza că *Omilia a 45-a* a fost rostită în 1351⁵⁹, după ce în Tesalonic

⁵³ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 2, „Omilia a 37-a”, p. 33.

⁵⁴ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 10, pp.17-18.

⁵⁵ *Ibidem*, vol. 10, p. 19.

⁵⁶ Afirmația este prezentă și la părintele Jean Meyendorff, *op. cit.*, p. 393.

⁵⁷ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia a 42-a”, p. 100.

⁵⁸ Saint Gregory Palamas, *op. cit.*, p. XXVI. La „Sfânta Sofia” se pare că a predicat de foarte multe ori.

⁵⁹ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 11, p. 8.

s-a produs o tulburare, din motive pe care nu le cunoaștem. Având însă în vedere faptul că în această omilie Sfântul Grigorie insistă mult asupra problemei cămătăriei, putem deduce că evenimentele care au precedat rostirea ei au fost cauzate de abuzurile cămătarilor. Se pare că a fost vorba și de o revoltă contra autorităților orașului: „Căci aceia care nu iubesc nici măcar pe cei care îi iubesc pe ei și care îi îngrijesc sunt mai răi decât vameșii și păcătoșii. Cu cât mai răi sunt însă cei care răsplătesc cu cele potrivnice, prin fapte sau prin cuvinte? Unii ca aceștia sunt negreșit și cei care se răzvrătesc împotriva dregătorilor cetății (care, de aceea, în fiecare zi sunt copleșiți de griji nu neînsemnate pentru ei), care nu își împlinesc datoria de a da bunăcuviința potrivită celor puși de Dumnezeu ca să conducă, ei care nu se smeresc sub mâna puternică a lui Dumnezeu, ci, fiind necredincioși Bisericii lui Hristos, se răzvrătesc în deșert și împotriva ierarhilor Bisericii, în vreme ce aceștia se zbat pentru ei, dorind și rugându-se și lucrând cu toată puterea spre tot binele și spre cele ce sunt de folos pentru aceia. Însă și cei care nu vor să împrumute celor care făgăduiesc să dea înapoi întocmai și la timp și cer în schimb dobânzi, și acestea grele, iar fără camătă nu se învoiesc nici măcar să îți arate banii și argintul, își duc viața aproape lipsiți de orice lege”⁶⁰. Această omilie este poate exemplul cel mai clar al felului în care Sfântul Grigorie se implica în viața cetății. Arhiepiscop al Tesalonicului, Sfântul Grigorie este dovada vie a realismului duhovnicesc. De la începutul păstoriei, se îngrijește de mersul cetății, conștient că viața duhovnicească are nevoie de un cadru adecvat și că necazurile și întâmplările dramatice nu fac decât să îl încrânceneze pe om, furându-i libertatea vieții întru Duhul.

Conținutul *Omiliilor a 46-a și a 47-a* indică faptul că au fost rostite în săptămânile premergătoare sărbătorii Sfântului Dimitrie Izvorătorul de Mir. Nu știm însă dacă în același an. Pregătirea pentru această sărbătoare începea cu două săptămâni înainte de ziua Sfântului Dimitrie, iar P. Hristou situează *Omilia a 46-a* în prima duminică a acestei perioade premergătoare. Există unele indicii că *Omilia a 47-a* a fost rostită în primul an de păstorie. O remarcă a Sfântului Grigorie Palama ne face să credem că abordarea este specifică cuiva care dorește să precizeze de la bun început metodele sale pastorale: „Dar vedeți că din nepăsarea și lenevirea noastră,

⁶⁰ Omilia a 45-a, traducere proprie, apud Γρηγοριος ο Παλαμος, *op. cit.*, vol. 11.

fraților, se face că nu pricepem nici nu primim cum se cuvine predania cea sfântă? Aceasta vă spun și eu acum din dragoste pentru voi, cu judecățile pe care Domnul le-a știut când m-a rânduit învățător vouă: dacă cineva nu a putut să înțeleagă tâlcul a ceva din toate cele de mine povățuite în biserică, să vină aici de față și să întrebe el însuși, să audă cât mai clar și să se întoarcă prin faptă către cele auzite, iar Dumnezeu, împreună lucrând cu el și dându-mi și mie cuvânt de răspuns, «va deschide gura mea» pentru stăruința cererii lui⁶¹. P. Hristou presupune că omilia a fost rostită în prezența împărătesei Ana. În textul *Omiliei a 47-a* există un mic fragment care susține această presupunere: „Martor nouă pentru aceasta este înălțimea mucenicilor, Sfântul tămăduitor și Izvorător de Mir, Dimitrie, la a cărui icoană se închină și împărații, și preoții, stând de față și bucurându-se⁶².”

În *Omilia a 48-a*, Sfântul Grigorie face referire la sărbătoarea Sfântului Dimitrie: „Mărturisesc despre venirea Lui nenumărate cete de martiri, între care se cuvine pomenit în chipul cel mai clar cel ce este închinat în Biserica noastră, prilejul sărbătorii noastre de acum, cel întru toate mare Sfânt Mucenic Dimitrie⁶³. P. Hristou presupune că omilia a fost rostită după praznicul Sfântului Dimitrie, în duminica imediat următoare: „Și această omilie face referire la Sfântul Dimitrie, ceea ce arată că duminica în care a fost rostită această omilie aparține perioadei acestei sărbători, însă a căzut după sărbătoare, dat fiind că duminica aceasta cade între 30 octombrie și 5 noiembrie⁶⁴.”

Omilia a 49-a este un encomion alcătuit în cinstea Sfântului Dimitrie. Nu se poate stabili anul compunerii, însă un fragment din această omilie lasă să se înțeleagă că Sfântul Grigorie a predicat în prezența împăratului: „Căci acum biserici mărețe și preafrumoase stau deasupra catacombelor aceloră, iar împărații – înfrumusețați mai mult prin evlavie, decât prin împărăție – stau alături de noi și aplaudă, laudând faptele cele bune ale mucenicului⁶⁵. Având în

⁶¹ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 3, „Omilia a 47-a”, pp. 154-155. A se vedea și Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 11, p. 10.

⁶² Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 1, „Omilia a 47-a”, p. 165.

⁶³ *Ibidem*, „Omilia a 48-a”, p. 179.

⁶⁴ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 11, p. 10.

⁶⁵ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 3, „Omilia a 49-a”, p. 195.

vedere caracterul solemn al acestei omilii, precum și întinderea ei, consider că a fost rostită la începutul perioadei de păstorire a Sfântului Grigorie.

O primă lectură a *Omiliei a 50-a* lasă impresia că a fost rostită într-o mănăstire, fiind adresată numai monahilor: „Să fugim și noi, mai ales monahi fiind, de întoarcerea și viețuirea laolaltă cu porcii. Ce folos este să fugi de toată lumea și să cauți scăpare în mănăstirile cele afierosite de Dumnezeu, iar apoi în fiecare zi să ieși din acestea și să te amesteci cu lumea? Cum, spune-mi, petrecând prin piețe, vei scăpa de aprinderea patimilor?”⁶⁶. O altă frază din această omilie clarifică însă lucrurile și arată că, de fapt, Sfântul Grigorie a predicat nu într-o mănăstire izolată (în Athos, spre exemplu), ci într-o mănăstire din oraș: „Timpul, după cum vedeți, și neliniștea mulțimii nu ne lasă să tâlcuim mai departe”⁶⁷. Probabil că omilia a fost rostită într-o biserică din Tesalonic sau în mănăstirea de maici din același oraș, de față fiind și monahi. Agitația mulțimii din biserică sau din apropierea bisericii a făcut ca Sfântul Grigorie Palama să le atragă atenția asupra faptului că nu își poate continua omilia. Traducerea în limba română a acestui fragment este deficitară, oferind o construcție gramaticală greu de înțeles: „Să nu ni se dea nouă nici prilej, nici tulburarea mulțimii, care s-au petrecut în cele ce au urmat”⁶⁸. Confuzia a apărut ca urmare a traducerii la imperativ a verbului care în greacă e la indicativ prezent. În omilie se amintește din nou de Sfântul Dimitrie. Probabil că a fost rostită în preajma sărbătorii sfântului. P. Hristou face unele referiri în acest sens: „Este rezonabil să considerăm că a șasea duminică, a lui Luca, a căzut în acel an în perioada dintre 20 și 26 octombrie”⁶⁹.

Despre *Omiliile a 51-a, a 52-a, a 54-a și a 55-a* nu avem informații care să ne permită datarea. Există indicii care arată că *Omilia a 56-a* a fost rostită în ziua de 21 decembrie⁷⁰. Titlul oferit de traducerea în limba română induce în eroare: „Predică ținută mai înainte cu 40 de zile de Nașterea Domnului”⁷¹. Numeralul în greacă

⁶⁶ *Ibidem*, „Omilia a 50-a”, p. 207.

⁶⁷ „Omilia a 50-a”, traducere proprie, apud Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 11, p. 8.

⁶⁸ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 3, „Omilia a 50-a”, p. 206.

⁶⁹ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 11, p. 12.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. 11, p. 15.

⁷¹ Sfântul Grigorie Palama, *op. cit.*, vol. 3, „Omilia a 56-a”, p. 316.

este *τεσσαρών*, iar traducerea corectă este: „Predică ținută mai înainte cu patru zile de Nașterea Domnului”. Conținutul omiliei nu oferă însă nici o informație despre anul sau locul rostirii.

Despre *Omiliile a 57-a, a 58-a, a 59-a, a 60-a, a 61-a și a 62-a* nu avem indicii care să ne ajute să le datăm.

În încheierea acestui studiu, trebuie menționat faptul că stabilirea contextului teologic, politic și social în care au fost rostite omiliile, precum și datarea fiecăreia au o importanță deosebită pentru înțelegerea anumitor pasaje care, la o lectură neaprofundată, pot să rămână neînțelese. De asemenea, trebuie avut în vedere și faptul că omiliile care s-au păstrat nu sunt decât o parte din activitatea omiletică a Sfântului Grigorie: „Mă străduiesc, fraților, prin cuvânt și prin povățuirea duhovnicească, zi de zi, pentru cei care se apropie de biserică”⁷². Această afirmație nu probează numai de cât faptul că a predicat în fiecare zi: „Autorul subliniază că sfătuiește în fiecare zi cu cuvântul pe cei care intră în biserică sau în Reședința episcopală, în particular; însă, în biserică, public, vorbește doar la timpul cuvenit, ocazional. După cum se arată și în expunerea vieții sale, încercările pe care le-a avut de-a lungul vieții i-au șubrezit sănătatea, încât nu ar fi avut cum să predice fără întrerupere. Într-adevăr, este evident și sunt indicii că uneori vorbea și de două ori pe zi. De exemplu, în miercurea primei săptămâni a Postului Mare a predicat și dimineața și seara, iar în Duminica Ortodoxiei la fel”⁷³. Chiar dacă nu s-au păstrat decât unele dintre omiliile sale, consider că omiliarul palamit, în forma în care îl avem astăzi, este un punct de referință pentru Omiletica modernă.

---

⁷² *Ibidem*, „Omilia a 33-a”, p. 168.

⁷³ Γρηγοριος ο Παλαμας, *op. cit.*, vol. 9, p.3.

Saint Gregory Palama's Homilies delivered during his ministry

Rev. PhD. Roger CORESCIUC

Many of Saint Gregory Palama's Homilies cannot be dated precisely. Some were delivered during the Liturgy, others during the all-night vigils, but for some the date of these sermons remains unknown. The study proposes an analysis of the theological, historical and political context in which they were uttered, based on historical datas provided either by the text of the Homilies, or by different mentions from editors.

KEYWORDS: Palamas, homelies, hesychasm